

ІНОЗЕМНА ДОПОМОГА США: ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ І СУЧАСНИЙ СТАН

© 2014 МАКАРОВА В. В.

УДК 339.96

Макарова В. В. Іноземна допомога США: зміна пріоритетів і сучасний стан

Метою статті є визначення ролі США як донора іноземної допомоги малорозвинутим країнам і країнам, що розвиваються. Програми допомоги з боку США чинять істотний вплив на розвиток економік цих країн. У статті розглянуті основні напрями, види та мета іноземної допомоги з боку Сполучених Штатів Америки в повоєнні роки та зміна їх пріоритетів з плином часу. Проаналізовано зв'язок стратегічних інтересів США в Україні з напрямками американської зарубіжної допомоги та виявлено, що зарубіжна допомога має вагомий вплив на українські політичні та соціально-економічні реалії. Обґрунтовано, що урядові структури держави мають активну позицію в розробленні та впровадженні програм американської зарубіжної допомоги в контексті забезпечення інтересів розвитку України. Також встановлено, що напрями та види іноземної допомоги США зумовлюються їх стратегічними інтересами та переорієнтацією цих інтересів під впливом соціально-економічних, політичних факторів і пріоритетів у сфері реалізації зовнішньої політики та національної безпеки держави.

Ключові слова: допомога розвитку США, іноземна допомога, проекти американської допомоги, сприяння міжнародному розвитку, офіційна допомога розвитку, міжнародна технічна допомога.

Бібл.: 17.

Макарова Валерія Валеріївна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)
E-mail: dovzhenko_lk@mail.ru

УДК 339.96

UDC 339.96

Макарова В. В. Зарубежная помощь США: смена приоритетов и нынешнее состояние**Makarova V. V. The United States Foreign Aid: a Change of Priorities and the Current State**

Целью статьи является определение роли США как донора иностранной помощи малоразвитым странам и развивающимся странам. Программы помощи со стороны США оказывают существенное влияние на развитие экономик этих стран. В статье рассмотрены основные направления, виды и цели иностранной помощи со стороны Соединенных Штатов Америки в послевоенные годы и изменение их приоритетов с течением времени. Проанализирована связь стратегических интересов США в Украине с направлениями американской зарубежной помощи и обнаружено, что зарубежная помощь имеет весомое влияние на украинские политические и социально-экономические реалии. Обосновано, что правительственные структуры государства имеют активную позицию в разработке и внедрении программ американской зарубежной помощи в контексте обеспечения интересов развития Украины. Также установлено, что направления и виды иностранной помощи США обусловлены их стратегическими интересами и переориентацией этих интересов под влиянием социально-экономических, политических факторов и приоритетов в сфере реализации внешней политики и национальной безопасности государства.

The aim of the article is to determine the role of the United States as a donor of foreign aid to underdeveloped countries and developing countries. Assistance programs of the United States have a significant influence on the development of these economies. The article describes the main trends, views and goals of foreign aid from the United States after the war and their priorities change over time. The relation between the strategic interests of the USA in Ukraine was analyzed with the direction of American foreign aid and it was found that foreign aid has an important influence on the Ukrainian political and socio-economic realities. It was proved that the government state structures have an active role in developing and implementing programs of American foreign aid in the context of the interests of the development of Ukraine. Also it was found that the areas and types of foreign aid from the United States was conditioned to their strategic interests and the reorientation of these interests under the influence of socio-economic and political factors and priorities in the implementation of foreign policy and national security.

Key words: United States development assistance, foreign aid projects of American aid, international development assistance, official development assistance, international technical assistance.

Bibl.: 17.

Ключевые слова: помощь развитию США, иностранная помощь, проекты американской помощи, содействие международному развитию, официальная помощь развитию, международная техническая помощь.
Библ.: 17.

Makarova Valeriia V. – Postgraduate Student, Department of International Economics, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)
E-mail: dovzhenko_lk@mail.ru

Макарова Валерія Валеріївна – аспірантка, кафедра міжнародної економіки, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)
E-mail: dovzhenko_lk@mail.ru

Внаслідок пришвидшення процесу глобалізації, яка спричиняє все більшу взаємозалежність учасників міжнародних відносин та ускладненість світового розвитку, застосування традиційних інструментів зовнішньої політики для подолання нових глобальних викликів виявляється недостатнім. У таких умовах з метою зміцнення свого світового лідерства Сполучені Штати Америки, що є глобальною державою, активно використовують іноземну допомогу як ефективний чинник впливу на формування системи міжнародних відносин.

Напрями та види іноземної допомоги окреслюють стратегічні інтереси Сполучених Штатів і віддзеркалюють

зміни в переорієнтації цих інтересів під впливом економічних, політичних факторів і пріоритетів у сфері забезпечення національної безпеки держави [1]. Наприклад, у повоєнні роки програми іноземної допомоги США передбачали досягнення таких цілей, як ліквідація бідності й відсталості, викорінення марксистсько-ленінської ідеології та протистояння, допомога в галузі безпеки, військова та економічна допомога прозахідним урядам, що перебували під безпосередньою загрозою комуністичної експансії, надання гуманітарної допомоги (безпосередньо і через добровільні приватні організації), допомога жертвам війни і стихійних катастроф і, таким чином, поширення стабільності [2].

Але з плином часу, звертаючи увагу на масштабні зрушення в економіці, які істотно вплинули на економічну ситуацію в усьому світі, пріоритетні напрями надання допомоги змінюються. А Сполучені Штати Америки, маючи стійку інституційну структуру, великий інноваційний потенціал та ефективні механізми його функціонування, дедалі зміцнюють свої позиції у світовій економіці.

Дотепер США надають допомогу іншим державам на основі Акту про іноземну допомогу від 1961 р. (*The Foreign Assistance Act of 1961*). США мають один із найбільш розвинених національних механізмів сприяння міжнародному розвитку. Загальне політичне керівництво в галузі іноземної допомоги здійснює Державний департамент США. Усього питаннями офіційної допомоги розвитку займається 26 урядових структур, на 5 з яких (Агентство США з міжнародного розвитку, Міністерство оборони, Міністерство сільського господарства, Державний департамент, Казначейство) припадає понад 90% допомоги. Головним органом з питань надання міжнародної допомоги розвитку є Агентство США з міжнародного розвитку, яке розподіляє засоби економічної та гуманітарної допомоги приблизно 100 зарубіжним країнам. Важливу роль відіграє і створена в 2004 р. Корпорація викликів тисячоліття, покликана «зменшити бідність шляхом підтримки сталого економічного зростання в країнах з низьким рівнем доходів» [3].

Також стаття 101 зазначеного документу визначає мету, яка має бути досягнута Сполученими Штатами при наданні допомоги розвитку іншим країнам. Політика США в цій галузі має п'ять основних цілей: викоренення найгірших фізичних проявів бідності серед найбідніших верств населення світу; створення умов, що дозволяють країнам, що розвиваються, досягати сталого економічного зростання; заохочення розвитку процесів, в яких йдеться про захист окремих цивільних і економічних прав і розширених; інтеграція країн у відкриту міжнародну економічну систему; стимулювання належного управління у боротьбі з корупцією та підвищення прозорості та підзвітності.

Конгрес США також зазначає, що двостороння допомога Сполучених Штатів найбіднішим верствам населення у країнах, що розвиваються, дасть їм змогу брати участь у процесі сталого розвитку держав, тим самим, підвищить доходи цих країн та відкриє доступ до державних послуг, які дозволять їм задовольнити свої основні потреби та забезпечать гідне життя [4].

Щорічно на сприяння міжнародному розвитку США виділяють 0,5% федерального бюджету.

Допомога США спрямована на розвиток майже 100 країн, розташованих у таких регіонах, як країни Африки, Азії, Європи, Латинської Америки і території Карибського басейну, а також Близького Сходу. США є світовим лідером з надання офіційної допомоги розвитку (ОДР) у абсолютному вираженні. Обсяг ОДР з боку США в 2007 р. склав 21 787 млн доларів (у 2006 р. – 23 532 млн доларів, у 2005 р. – 27 935 млн доларів, у 2004 р. – 19 705 млн доларів) [5].

У 2010 р. показник офіційної допомоги розвитку, що надає США, досяг 30,2 млрд доларів, а у 2012 р. – 30,5 млрд доларів, представляючи падіння на 2,8% у реальному вираженні в порівнянні з 2011 р. (31,4 млрд доларів) [6].

Звернемо увагу безпосередньо на зміст поняття «допомога розвитку», а це саме фінансова й технічна допомога, яку надають розвинуті країни світу слабозрозвинутим для подолання їх відсталості та прискорення соціально-економічного розвитку [7].

З огляду на те, що допомога розвитку включає в себе також надання міжнародної технічної допомоги, то, згідно зі ст. 129 Акту про іноземну допомогу 1961 р., технічна допомога включає в себе: короткострокове та довгострокове використання послуг експертів-радників з метою допомоги урядам та іноземним центральним банкам; підготовку кваліфікованих кадрів у країні – отримувачі допомоги, у Сполучених Штатах або в інших країнах; надання товарів, послуг або інших коштів іноземним урядам і центральним банкам зарубіжних країн; проведення навчальних турів для іноземних посадових осіб у Сполучених Штатах або в інших країнах з метою отримання необхідної технічної інформації.

Згідно із зазначеним документом США надає технічну допомогу з метою реалізації таких положень: створення податкової системи, яка буде ефективно та об'єктивно збирати необхідні кошти для державних операцій; планування та виконання державного бюджету, що запровадить ефективну фінансову політику управління; розвиток комерційних банків, які виступають посередниками між зберігачами та інвесторами; фінансування правоохоронних органів, щоб захистити цілісність фінансових систем, інститутів та урядових програм.

Також технічна допомога повинна мати елементи, призначені для боротьби з антиконкурентною та корупційною діяльністю, а також захисту від дій, що можуть перешкодити прозорості ринкового механізму [4].

Отже, відповідно до положень Акту про іноземну допомогу 1961 р. і напрямів, на які спрямовується технічна допомога США, можна сказати, що головною її метою є підвищення функціонування державних інститутів для здійснення ефективної фінансової політики в країні, а також впровадження належної координації, моніторингу та оцінки ефективності реалізації наданих програм.

Але цей документ розкриває тільки економічну спрямованість технічної допомоги. Такий напрямок зазначений і у програмах Департаменту Казначейства Сполучених Штатів, у звіті якого зазначається, що програми міжнародної технічної допомоги підтримують реформи економічної політики та фінансового менеджменту, зосередивши увагу на п'яти основних напрямках: бюджетній та фінансовій підзвітності, податковій політиці та податкового адміністрування, державних боргових зобов'язаннях та управлінні, банківських і фінансових установах та економічних злочинах. Так, відповідно до звіту Комітету з асигнувань конгресу США від 30 вересня 2013 р. (*A Bill for the Department of the State. September 30, 2013*) на реалізацію ст. 129 Закону про іноземну допомогу, а саме, на технічну, Департамент Казначейства виділяє кошти у розмірі \$25,448,000, що є доступними до 30.09.2015, незважаючи на інші положення даного закону [8].

Загалом, допомога Казначейства націлена на покращення управління фінансово-економічним потенціалом країн – отримувачів допомоги. За останні роки, а саме за час міжнародної фінансової кризи, збільшився попит країн з перехідною економікою на отримання технічної допомоги від Департаменту Казначейства США. Збільшуючи кількість проектів технічної допомоги, Сполучені Штати надають підтримку країнам, яких безпосередньо торкнулась фінансова криза, а також країнам з низьким рівнем доходів. Тим самим, зростаюча потреба в підтримці США тягне за собою економічну залежність країн – отримувачів такої допомоги [9].

Але ж американська допомога та сприяння розвитку інших країн ніколи не обмежувалися економічними ціля-

ми, а були спрямовані на виконання політичних завдань, таких як зміцнення миру і підтримання зусиль американської дипломатії, а також на «сприяння процвітання Сполучених Штатів».

Так, у жовтні 1992 р. у США був прийнятий «Закон про підтримку свободи», який зобов'язав відомства, що надають економічну та гуманітарну допомогу постсоціалістичним країнам, урахувати результативність політичних і економічних реформ, що проводяться в цих країнах виходячи з трьох критеріїв: поява в них конкурентної, ринково орієнтованої економіки, в якій значна частина ресурсів знаходиться у приватній власності («ринкова реформа»); перехід в них до «прозорого та відповідального» управління за допомогою демократичних політичних процесів, які забезпечують широку участь населення у виборах, а також повага громадянських прав і основоположних політичних, економічних і соціальних свобод («демократична реформа»); вирішення проблем «людського виміру» при переході до ринкової економіки, зокрема, створення системи соціальної допомоги найбільш нужденним верствам населення («реформа соціальної сфери і системи соціальних послуг») [10].

Виходячи з самої суті допомоги, яка надається на безоплатній основі, країна-донор, у першу чергу, повинна ставити перед собою завдання сприяти економічному, соціальному та політичному розвитку країн – отримувачів цієї допомоги.

Стосовно ж американської політики допомоги розвитку, то вона розглядається самими США як довготривала інвестиція в американське лідерство. Умовно її можна розділити на три напрямки. В їх основі – або реалізація національних інтересів США, або пошук економічних вигод, або гуманітарні міркування, які майже завжди пов'язані з першими двома.

Безпековий інтерес полягає передусім в тому, що, як зазначав міністр оборони США Роберт Гейтс, сприяння «розвитку обходиться дешевше, ніж ведення бойових дій» потім. Після терористичних нападів у вересні 2011 р. надання допомоги стає однією з трьох основних засад американської політики національної безпеки поряд із «обороною» і «дипломатією». Також надання допомоги супроводжується створенням сприятливих умов для бізнесу американських компаній. Наприклад, такі традиційні отримувачі американської допомоги, як Індія, Індонезія, Польща та Південна Корея сьогодні є найбільш динамічними ринками розвитку експорту США [11].

Сполучені Штати надають значну фінансову допомогу Ізраїлю із самого його виникнення в 1948 р., кошти якої спрямовані на погашення ізраїльського боргу за військовими кредитами, взятими у США до 1985 р. З 1986 р. загальний обсяг допомоги становить близько 3 млрд доларів щорічно [12].

Щодо діяльності США в Україні, то у практичному вимірі уряд США є одним із головних донорів програм допомоги розвитку Україні. В основі розуміння ролі, яку Сполучені Штати відіграють в євразійському регіоні, лежить усвідомлення того, що Америка є глобальною державою, яка має абсолютну самостійність у проведенні своєї зовнішньої політики, яка не лише забезпечує її національні інтереси, але й здійснює суттєвий вплив на світову і регіональну політику та політику окремих країн. Загальною метою США в євразійському регіоні є послаблення російського впливу та просування демократії [13].

Загалом, Європа і Азія визначаються як єдиний цілісний регіон, який переживає процес трансформації й одночасно підтримує трансформацію в інших частинах світу. Європейські союзники та інституції (Європейський Союз, НАТО і ОБСЄ) відіграють важливу роль у сприянні таким країнам, як Грузія та Україна, у процесах консолідації демократії. У плані відзначається прагнення США до завершення трансформаційної роботи на європейських і євразійських «кордонах свободи». Підтримка демократичних реформ, забезпечення гідного місця в євроатлантичній спільноті для країн Східної Європи, Балкан, Південного Кавказу; приєднання Туреччини до Європи; мирне врегулювання пострадянських конфліктів – відзначаються як незавершені справи глобальної політики США. Американські дипломати вважають, що демократичні перетворення у вищезгаданих країнах гальмуються посткомуністичними патологіями – корупцією, високим безробіттям, погіршенням стану освіти і системи охорони здоров'я [14].

Загалом, співпраця України з США регламентується Угодою між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво від 07.05.1992 р., у якій зазначається, що: товари, поставки та інше майно, що надаються або використовуються у зв'язку з програмами допомоги Сполучених Штатів, можуть імпортуватися, експортуватися або використовуватися в Україні зі звільненням від будь-яких тарифів, зборів, мит, податків на імпорт та інших аналогічних податків або зборів, що накладаються Україною або будь-якою її організацією [15].

Також, згідно з цією угодою, будь-яка урядова або приватна організація Сполучених Штатів, що несе юридичну відповідальність за здійснення програм допомоги Сполучених Штатів, і будь-які співробітники такої приватної організації, які не є громадянами або не мешкають постійно в Україні і які перебувають тут у зв'язку з виконанням цих програм, звільняються: від будь-яких прибуткових податків, відрахувань на соціальне забезпечення або інших податків, що їх накладає Україна або будь-яка її організація; від податків з доходів, одержаних у зв'язку зі здійсненням програм допомоги Сполучених Штатів; а також від виплат будь-яких тарифів, зборів, мит, податків на імпорт та інших аналогічних податків або зборів на власне або домашнє майно, що ввозиться, вивозиться або використовується в Україні для особистого користування цих співробітників або членів їхніх сімей [15].

Стосовно руху літаків та суден, які використовуються Урядом Сполучених Штатів або від його імені у зв'язку з програмами допомоги Сполучених Штатів в Україні, то за цією угодою вони теж звільняються від плати за посадку, навігаційних зборів, портових зборів, плати за прохід та інших подібних зборів, що накладаються Україною або будь-якою її організацією [15].

На сьогодні в Україні зареєстровані понад 50 проектів американської допомоги, більшість яких надаються через Агентство США з міжнародного розвитку на засадах Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямів та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку у 2009 – 2010 рр. від 25 вересня 2010 р. Згідно з положеннями даного меморандуму основними цілями та напрямками допомоги є: економічне зростання, справедливе та демократичне врядування, охорона

здоров'я, антикорупційна діяльність, боротьба з торгівлею людьми [16].

Але ж вітчизняні дослідники наголошують на тому, що зарубіжна допомога може не лише не сприяти позитивним змінам в Україні, а призводити до цілком негативних наслідків. Наприклад, фахівець з міжнародних економічних відносин Є. Камінський стверджує, що «...експеримент, спрямований на швидке здійснення ринкових реформ і демократизації за євро-американськими принципами, зазнав цілу низку провалів у нашій державі. Замість ринкових відносин у більшості випадків спостерігалось домінування фінансово-економічних та енергетичних кланів і тіньової економіки, замість демократії – засилля тих самих кланів, відсутність верховенства закону в поєднанні з крахом ідеї громадянського суспільства» [17].

Водночас проекти іноземної допомоги, що здійснюються в Україні, є недостатньо скоординованими. Відсутність чітко прописаних процедур підготовки та узгодження проектних пропозицій на урядовому рівні призводить до їх неефективної реалізації. Також проблемним питанням є недостатнє залучення української сторони до заходів щодо оцінювання результатів проектів зарубіжної допомоги, що позбавляє можливості зробити об'єктивні висновки щодо ефективності окремих проектів та використання Україною американської зарубіжної допомоги в цілому [12].

ВИСНОВКИ

Отже, з огляду на вищеперераховані аспекти надання допомоги США, можна зробити такі висновки. Економіка Сполучених Штатів є одним із вирішальних чинників змін у світовому господарстві. Масштабні зрушення в економіці США здатні істотно вплинути на економічну ситуацію в усьому світі. Роль США у глобальних потоках капіталу, товарів і послуг, знань та робочої сили дедалі зростає. Великий інноваційний потенціал, розвинуті ефективні механізми його функціонування, налагоджена інституційна структура дають Сполученим Штатам змогу надавати істотну допомогу іншим країнам і, тим самим, зміцнювати свої позиції у світовій економіці. Водночас американська допомога має як позитивний, так і негативний вплив на країни, що її отримують. Адже, як країна-донор, США розробляє програми допомоги, у першу чергу, з огляду на особисті інтереси, звертаючи менше уваги на завдання розвитку країн-реципієнтів. З цього випливає недостатня прозорість даних програм і неповна звітність країн-реципієнтів. Тобто, минаючи своє головне завдання при наданні допомоги, а саме, сприяння економічному, політичному та соціальному розвитку інших країн, Сполучені Штати Америки, як донор, першочергово, намагаються реалізувати свої стратегічні завдання та інтереси, щоб зміцнити свої позиції у світі. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва М. О. Зарубіжна допомога в системі пріоритетів зовнішньої політики США : автореф. дис. ... канд. пол. наук / М. О. Васильєва ; Національна Академія наук України. – К., 2011.
2. Пош Г. Зовнішня допомога США: нові пріоритети / Гаррі Пош, Брюс Дженніген, Йонг Юн // Спостерігач. – 1994. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucipr.org.ua/publications/zovnishnia-dopomoga-ssha-novi-prioriteti/lang/www.acdi-cida.gc.ca>
3. Дегтерев Д. А. Официальная помощь развитию в контексте глобального экономического и финансового кризиса / Д. А. Дегтерев // Мировое и национальное хозяйство. – 2011. –

№ 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mirec.ru/old/index.php%3Foption=com_content&task=view&id=155.html

4. The Foreign Assistance Act of 1961. Sec. 129, P. 53 – 57 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.house.gov>
5. Науково дослідницький центр сприяння міжнародному розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rcidc.org/national-strategies-on-development-assistance/usa/>
6. Organisation for Economic Cooperation and Development. Official website [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dac/stats/developmentaidreachesanhistorichighin2010.htm>
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
8. A Bill for the Department of the State. September 30, 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://appropriations.house.gov/uploadedfiles/bills-112hr-fc-ap-fy13-stateforop.pdf>
9. The Secretary of State. Summary and highlights international affairs function. FY 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : www.state.gov
10. Американская помощь: кому, как и сколько? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.temadnya.ru/spravka/23may2001/525.html>
11. США продолжит инвестировать Украину и в следующем году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tvgold-online.ru/novosti-cmi/471-ssha-prodolzhit-investirovat-ukrainu-i-v-sleduyuschem-godu.html>
12. U.S. Foreign Aid to Israel (англ.). Congressional Research Service [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33222.pdf>
13. Васильєва М. О. Зарубіжна допомога уряду США Україні: мотивація і результати / М. О. Васильєва // Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць. Випуск 107. Частина II (у двох частинах). – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2012. – С. 10.
14. Стратегія національної безпеки США в XXI столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://knowledge.allbest.ru/international/3c0b65625a3ac69b4d43a89521306d27_0.html
15. Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво від 07. 05. 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_295
16. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямів та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку у 2009 – 2010 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/MU09138.html
17. Камінський Є. Є. Українська перспектива в нових внутрішніх і міжнародних умовах розвитку / Є. Є. Камінський // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 94, ч. 1. – К. : IMB КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – С. 4.

REFERENCES

- “A Bill for the Department of the State” <http://appropriations.house.gov/uploadedfiles/bills-112hr-fc-ap-fy13-stateforop.pdf>
- “Amerikanskaia pomoshch: кому, kak i skolkto?” [American aid: who, how and how much?]. <http://www.temadnya.ru/spravka/23may2001/525.html>
- “CShA prodolzhit investirovat Ukrainu i v sleduyuschem godu” [U.S. will continue to invest and Ukraine next year]. <http://tvgold-online.ru/novosti-cmi/471-ssha-prodolzhit-investirovat-ukrainu-i-v-sleduyuschem-godu.html>
- Degterev, D. A. “Ofitsialnaia pomoshch razvitiu v kontekste globalnogo ekonomicheskogo i finansovogo krizisa” [Official development assistance in the context of the global economic and financial crisis]. http://www.mirec.ru/old/index.php%3Foption=com_content&task=view&id=155.html
- Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000.
- Kaminskiy, I.E. “Ukrainska perspektiva v novykh vnutrishnikh i mizhnarodnykh umovakh rozvytku” [Ukrainian prospect of new do-